

QO‘QON UNIVERSITETI XABARNOMASI

ILMIY-ELEKTRON JURNALI
9-SON

KOKAND UNIVERSITY | **2023**
HERALD | **VOLUME №9**

**QO‘QON
UNIVERSITETI
XABARNOMASI
9-SON**

**KOKAND
UNIVERSITY
HERALD
VOLUME 9**

**ВЕСТНИК
КОКАНДСКОГО
УНИВЕРСИТЕТ
ВЫПУСК 9**

9/2023

QO'QON UNIVERSITETI

XABARNOMASI

Ilmiy-elektron jurnali

Tahrir kengashi raisi:

G'.E.Zaxidov

Bosh muharrir:

Sh.R.Ruziyev

Tahrir kengashi mas'ul kotibi:

A.A.Yusupov

Sahifalovchi muharrir:

T.M.Umarov

Texnik muharrir:

D.Z.Solidjonov

Tahririyat hay'ati:

1. I.f.d., prof., S. G'ulomov (O'z.R. Fanlar Akademiyasi)
2. DSc., prof., Sh. I. Mustafakulov
3. DSc., Mark Rozenbaum (AQSH)
4. PhD., I. Bobojonov (IAMO, Germaniya)
5. PhD., N. Djanibekov (IAMO, Germaniya)
6. PhD., K. Akramov (IFPRI, AQSH)
7. PhD., N. Yusupov (Woosong University, J.Koreya)
8. DSc., D. Xosilova (University of Wyoming, AQSH)
9. I.f.d., prof., B. Salimov (TDIU)
10. I.f.d., prof., K. Axmedjanov (KIUT)
11. I.f.d., prof., N. Maxmudov (TDIU)
12. PhD., Sh. Aktamov (Singapur universiteti)
13. I.f.d., prof., U. Gafurov (TDIU)
14. I.f.d., prof., X. Qurbonov (TDIU)
15. F.f.n., dotsent D. Xodjayeva (QDPI)
16. I.f.n., dotsent, N. Urmonov (TDIU)
17. F.f.d., prof., Sh. Shaxobidinova (ADU)
18. F.f.d., prof., M. Umarxodjayev (ADU)
19. I.f.n., dotsent, J. Qambarov (FarPI)
20. PhD, dotsent, D. Rustamov (ADU)
21. I.f.n., dotsent, A. Islamov (Qo'qon universiteti)
22. PhD., M.Najmiddinov (Qo'qon universiteti)

Qo'qon universiteti xabarnomasi

("Вестник Кокандского университета – Kokand University Herald") ilmiy-elektron jurnali Qo'qon universiteti Kengashining qaroriga asosan tashkil etilib, 2020-yil 10- oktabrda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan №1138 raqami bilan ro'yxatidan o'tkazilgan, shuningdek davlatlararo standartlar talabi asosida O'zbekiston Milliy kutubxonasidan jurnal uchun 2181-1695 ISSN-raqami olingan.

© "Kokand University" – 2023

Tahririyat manzili:

150100, Farg'ona viloyati, Qo'qon shahri, Turkiston ko'chasi, 28 a-uy, 1-xonadon

Mundarija:/Outline:

Iqtisodiyot / Economy			
1.	Sh.Ruziyev	O'zbekistonda smart turizmni zamonaviy prinsiplari asosida rivojlantirish va bunda xorij tajribasidan foydalanish	3-6
2.	Kh.Sabirov A.Akbarova	Strategy for the development of free economic zones in Uzbekistan	7-10
3.	K.Светлана O.Арзикулов Г.Атамуратова	Методы управления кредитным портфелем коммерческих банков	11-16
4.	J.Bobanazarova L.Zulfikarova	Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishida yoshlarning kasbiy layoqatlarini shakllantirish	17-20
5.	K.Kurpayanidi	Institutional aspects and risks in the digital economy: ways to reduce uncertainty for economic agents	21-25
6.	A.Abduvoxidov X.Nazarov	Qishloq xo'jaligi tarmog'ini zamonaviy axborot texnologiyalari orqali raqamlashtirish va innovatsiyalarni jadallashtirish istiqbollari	26-30
7.	Sh.Rasulova	Oziq-ovqat sanoat korxonalarini faoliyatini boshqarish hamda korxonalar iqtisodiy samaradorligini oshirish yo'llari	31-34
8.	Kh.Sabirov A.Akbarova	Influence of the volume of industrial production in Uzbekistan on the import trend	35-40
9.	M.Turg'unov	Raqamli iqtisodiyot sharoitida oziq-ovqat sanoati korxonalarini faoliyatida zamonaviy boshqaruv istiqbollari	41-45
10.	K.Svetlana U.Gulmira	Tadbirkorlik faoliyatida motivatsiya modellarining xorijiy davlatlar tajribalarining ahamiyati	46-49
11.	Г.Хусанова	Худудлар саноатини комплекс-инновацион ривожлантириш модели (Наманган вилояти мисолида)	50-52
12.	T.Boburjon J.Mamasoliyev	Mamlakat yalpi ichki mahsulotiga soliq turlarining ta'siri	53-60
13.	A.Abduhamidov	A comprehensive analysis of the impact of globalization on auditing standards	61-63
14.	K.E. Grishin Y.Djabbarova	Features of printing production in modern conditions	64-67
15.	X.Gafurov S.Abdulhamidov	Mamlakat yalpi ichki mahsulotini rivojlantirishda kichik biznesni o'rni va duch kelishi mumkin bo'lgan muammolar tahlili	68-71
16.	A.Abduhamidov D.Xo'jamurodov	Moliyaviy texnologiyalar tarixi va rivojlanishi: O'zbekiston misolida	72-74
17.	D.To'xtamurodov	Erkin iqtisodiy zonalarni rivojlantirishni boshqarishning samaradorligi	75-78
18.	Н.Мукумова	Состояние, тенденции и особенности развития рынка услуг высшего образования в Узбекистане	79-84
19.	J.Turg'unov	Mamlakatimizda yashil iqtisodiyotni joriy etish holati va asosiy yo'nalishlari	85-87
20.	U.Mamadaliyev	Specific characteristics of tour operator activity management	88-90
21.	М.Усмонов	Актуальные вопросы достижения точки безубыточности на предприятиях	91-94
22.	Kh.Gafurov	Unraveling complexity: assessing the impact of real effective exchange rate on Uzbekistan's trade dynamics	95-98
23.	L.Yoqubov	Iqtisodiyotni rivojlantirishda investitsiyalarni jalb qilish mexanizmlari tahlili	99-101
24.	Z.Umarova	Iqtisodiy islohotlar sharoitida korxonalarni boshqarish	102-105
25.	O.Umarov Yo.Murodova	Sayyohlar uchun yovvoyi tabiat farovonligini oshirishda marketingdan foydalanish	106-108
26.	Sh.Saloxitdinov	Mehnat bozoriga oliy ta'lim muassasalari tomonidan bitiruvchilarni tayyorlashni tartibga solishning institutsional asoslari	109-112
27.	Sh.Rasulov	Mehnat resurslarining iqtisodiyot tarmoqlari bo'yicha bandligining joriy holati tahlili	113-116
28.	G.Melibaeva	An overview of the function of human resource management in employee performance and motivation	117-121
29.	M.Gulomkodiroya	An overview of green banking practices in Uzbekistan	121-125
30.	M.Tojiyeva	Kichik biznesni rivojlantirishning mamlakat ijtimoiy- iqtisodiy hayotidagi ahamiyati	126-130
31.	Sh.Po'latov Sh.Musabekov	The study of value-added tax: knowledge from the eu vat experience and Uzbekistan's vat system	131-135
32.	M.Sultonov	Fond bozori va unda tijorat banklarining tutgan o'rni	136-139

33.	Sh.Po'latov	O'zbekiston respublikasida qo'shilgan qiymat solig'i va aylanmadan olinadigan soliq to'lovchilarini bir-biridan farqli jihatlarini baholash	140-143
34.	A.Baxromov	Increasing the economic efficiency of textile industry enterprises through digital technologies	144-146
35.	H.Rasulov	Siyosiy mojarolarning turizmga ta'siri	147-150
36.	D.Mamayusupova	Turizm sohasida davlat-xususiy sherikligi ishtirokchilarining o'zaro hamkorligi samaradorligini oshirish	151-153
Pedagogika / Pedagogy			
37.	M.Ganiyeva D.Ergasheva	Unlocking knowledge: key pedagogical aspects of the study of philology	154-158
38.	Sh.Jumanova A.Abdullayev M.Odilova	O'zbekistonda pisa testi natijalari va boshlang'ich ta'lim o'quvchilarini bu testga tayyorlash istiqbollari	159-162
39.	M.Temirova	Mustaqillik yillarida O'zbekistonda ichki ishlar profilaktikasi inspektorlari faoliyatini tashkil etishning huquqiy asoslarini mustahkamlanishi	163-165
40.	G.Sanginova	Erta bolalik ta'limini qo'llab-quvvatlashda oilalarning roli	166-169
41.	N.Valiyeva	Boshlang'ich sinf o'quvchilarida matematik kompetensiyasini rivojlantirish yo'llari	170-173
42.	V.Abdullaeva	Yusuf Xos Hojibning "Qutadg'u bilig" asarining o'rganilishi hamda asardagi somatik frazeologik birliklarning qo'llanilishi	174-179
43.	S.Asilova	Tarbiyasi qiyin o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish masalalari	180-183
44.	Z.Eraliyeva D.Djo'rayeva	Bolalar tafakkurini rivojlantirishda ayrim didaktik o'yinlarning ahamiyati	184-186
45.	G.Komiljonova	Fanlararo bog'lanishlar asosida talabalarni bilim va ko'nikmalarini rivojlantirish	187-192
46.	Sh.Pardayev	O'quvchilarning individual o'quv natijalarini baholashga zamonaviy yondashuvlar	193-196
47.	A.Mirzakulov	IIV akademiyasi kursant qizlarini zamonaviy krossfit sport turi orqali jismoniy tayyorgarligini takomillashtirish	197-200
48.	F.Berdibekova	Akmeologik yondashuv asosida talabalarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning pedagogik mexanizmlari	201-203
49.	H.Akbarova	Talim jarayonlarini raqamli texnologiyalar asosida samaradorligini oshirish (onlayn o'yinlar)	204-208
Filologiya / Philology			
50.	M.Mamatqulova	How does a person become multilingual?	209-2012
51.	M.Mamatqulova	Needs analysis as a main phase for designing english for specific purposes (esp) course	213-216
52.	L.Uzakova	O'zbek va ingliz tillarida to'y bilan bog'liq leksik birliklarning lingvokulturologik tadqiqi: o'zbek va ingliz tillarida to'y bilan bog'liq leksik vositalarning chog'ishtirma tadqiqi	217-221
53.	G.Xoldorova	Alisher Navoiy ijodida sakkokiy an'analari	222-224
54.	M.Парпиева	Актуальные вопросы изучения русского языка	225-227
Raqamli texnologiyalar / Digital technologies			
55.	C.Гулямов A.Шермухамедов Б.Шермухамедов	Применение искусственного интеллекта в образовании	228-232
56.	F.Mulaydinov D.Otajonova	Breaking language barriers: the future of english language teaching with ar/vr technology	233-236
57.	F.Mulaydinov A.Abdullayev M.Odilova	Ta'limda raqamli texnologiyalarning roli	237-240
58.	T.Azimova	Matematikani o'qitishda qiyosiy usullar va o'quv texnologiyalari	241-244
59.	Sh.Akhunova	Concerns regarding the use of foreign experience and the significance of using digital technologies to boost the tourism network's competitiveness	245-249
60.	B.Akramov	Fizika fanini o'qitishda zamonaviy texnikalardan foydalanish va zamonaviy texnik qurilmalarni amaliy o'rganish	250-253

MAMLAKAT YALPI ICHKI MAHSULOTINI RIVOJLANTIRISHDA KICHIK BIZNESNI O'RNINI VA DUCH KELISHI MUMKIN BO'LGAN MUAMMOLAR TAHLILI

Gafurov Xurshid Maxsudovich

Qo'qon universiteti katta o'qituvchisi

forsunny77@gmail.com

Abdulhamidov Sarvarbek Akramjon o'g'li

Qo'qon universiteti talabasi

sarvarabdulhamidov019@gmail.com

MAQOLA HAQIDA

ANNOTATSIYA

Qabul qilindi: 24-dekabr 2023-yil

Tasdiqlandi: 26-dekabr 2023-yil

Jurnal soni: 9

Maqola raqami: 15

DOI: <https://doi.org/10.54613/ku.v9i9.837>

KALIT SO'ZLAR/ Ключевые слова/ keywords

kichik biznes, yalpi ichki mahsulot, innovatsiya, kapital, eksport, rag'batlantirish, iqtisodiy o'sish, tadqiqot, muammolar.

Mazkur maqolada kichik biznes faoliyatini mamlakat yalpi ichki mahsulotini oshirishdagi o'rni va bu faoliyat turini yuritish hamda rivojlantirish jarayonida duch kelishi mumkin bo'lgan muammolar bo'yicha tadqiqotlar o'tkazilgan va olingan natijalar bayon qilingan. O'zbekiston Respublikasi hududi miqyosida o'tkazilgan so'rovnoma jami 320 nafar kichik biznes bilan shug'ullanuvchilar ishtirok etdi. So'rovnoma natijasida eng ko'p uchraydigan muammolar resurslarni notekis taqsimlanishi, adolatsiz raqobat, iste'molchilarni o'zgaruvchan xohish-istaklari kabilar ekanligi aniqlandi. Resurslarning notekis taqsimlanishi muammosini hal qilishda kichik biznes uchun soliq bo'yicha imtiyozlar berish zarur. Yirik kompaniyalarning adolatsiz raqobat amaliyotiga kirishish imkoniyatlarini cheklash uchun har bir davlat o'zining monopoliyaga qarshi qonunlarni kuchaytirishi lozim. Iste'molchilarning o'zgaruvchan xohish-istaklar muammosini bartaraf etishda ularni ehtiyojlari va umidlarini tushunish uchun mijozlar bilan muntazam ravishda muloqot qilish zarur. Maqolaning oxirida mazkur muammolarning yechimlari haqida umumiy xulosa va takliflar berib o'tilgan.

Kirish. Barcha rivojlangan va rivojlanib borayotgan mamlakatlarda kichik biznes faoliyati mamlakat iqtisodiyotini harakatga keltiruvchi asosiy kuch hisoblanadi. Kichik biznesni o'rni baho berishda, eng avvalo iqtisodiy taraqqiyot uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan miqdoriy ko'rsatkichlar jumlasiga, kichik biznesning yalpi ichki mahsulot, jami ish bilan band bo'lganlar, kapital qo'yilmalar, eksport va boshqalardagi ulushini kiritish mumkin¹.

Kichik biznes faoliyatini kelib chiqish tarixiy kontekstiga nazar tashlaydigan bo'lsak, mamlakat yalpi ichki mahsulotini rivojlantirishda kichik biznesning ahamiyati sivilizatsiyaning dastlabki bosqichlariga borib taqaladi. Qadimgi jamiyatlarda savdoning paydo bo'lishi tadbirkorlik, hunarmandchilik va yana shunga o'xshash kichik, kichik xususiy faoliyat turlari hamda xizmatlarni YaIM o'sishiga hissa qo'shishiga asos bo'ldi. Masalan, Osiyo, Yevropa va Afrikaning turli mintaqalarini bog'lagan ipak yo'li mintaqalararo tovar va xizmatlar almashinuvini osonlashtirib, ishtirokchi mintaqalarni iqtisodiy jihatdan rivojlanishiga turtki bo'ldi.

Zamonaviy davrda sanoat inqilobi iqtisodiy faoliyatda agrar iqtisodiyotdan sanoatga asoslangan iqtisodiyot tomon sezilarli darajada siljishga olib keldi. Bu kichik biznes faoliyatini mamlakat iqtisodiy jihatdan o'sishining muhim omili sifatida yuksalishiga olib keldi. Iqtisodiyotlar kengayib, bozorlar xilma-xil bo'lib, tadbirkorlik imkoniyatlarini ko'paytdi. Kichik biznes YaIMga salmoqli hissa qo'sha boshladi, ish o'rinlari yaratildi, innovatsiyalarni qo'llab-quvvatladi va mahalliy talablarni qondira boshladi.

Turli mamlakatlarda kichik biznes subyektlari maqomini belgilab beruvchi mezonlar sifatida korxonada band bo'lgan ishlovchilar soni, korxonaning tovar aylanmasi, aktivlar, kapitallar, foyda miqdori va boshqa ko'rsatkichlardan foydalaniladi. Masalan: AQShda ko'pgina tarmoqlarda ishlovchilar soni 100 nafardan, ishlov beruvchi sanoatda 500 nafardan oshmagan xodimlar ishlaydigan korxonalar kichik biznes subyektlari sifatida belgilangan².

Kichik biznes faoliyati mamlakat yalpi ichki mahsulotiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Ular innovatsiyalar, ish o'rinlari yaratish va eksportni rag'batlantirish kabi turli yo'llar orqali mamlakatni iqtisodiy jihatdan o'sishiga hissa qo'shadi.

Kichik biznes innovatsiyalar sohasida birinchi o'rinda turadi, chunki kichik korxonalar va tashkilotlarni tadbirkorlik nuqtayi-nazari shuningdek, bozor talablariga tez moslasha olish qobiliyati yuqori hisoblanadi. Ular yangi mahsulotlar va xizmatlarni joriy etib, iqtisodiy o'zgarishlarni amalga oshiradilar. Innovatsiyalar, o'z navbatida,

mahsuldorlik va raqobatbardoshlikni oshiradi, yalpi ichki mahsulotning oshishiga olib keladi.

Kichik biznes faoliyati yirik ish beruvchilar bo'lib, iqtisodiyotning turli soha va tarmoqlarida ish o'rinlarini yaratadi. Kichik biznes faoliyati bilan shug'ullanuvchilar aholini ish bilan bandligini ta'minlash orqali o'zlarini daromad darajasini oshirishga shu bilan bir qatorda mamlakatda ishsizlik darajasini pasaytirishga hissa qo'shadi. Bandlikning oshishi aholini turmush darajasini yaxshilanishiga, shuningdek iste'mol xarajatlarini oshirish orqali iqtisodiy o'sishga ham hissa qo'shadi.

Kichik biznes faoliyati eksportni rag'batlantirishda muhim rol o'ynab, valyuta tushumlari orqali mamlakat yalpi ichki mahsulotiga hissa qo'shishi mumkin. Kichik biznes faoliyati bilan shug'ullanuvchilar xalqaro standartlarga javob bera oladigan tovar va xizmatlarni ishlab chiqarish orqali jahon bozorlariga kirib, ham o'zini ham mamlakatni umumiy iqtisodiy ko'rsatkichlarini oshirishi mumkin.

Rivojlangan mamlakatlarda kichik biznes iqtisodiyotning tayanchi hisoblanadi. Ular butun dunyo bo'yab bandlikning 50 foizini ta'minlaydi va rivojlanayotgan mamlakatlarda 10 ish o'rinidan 7 tasini yaratadi. Shuningdek, rivojlanayotgan mamlakatlarda ular YaIMning 40% ni egallaydi.

Adabiyotlar tahlili. Yalpi ichki mahsulot ishlab chiqarishni rivojlantirishda kichik biznes duch kelayotgan muammolar tarixda ko'plab olimlar, iqtisodchilar va siyosatchilar tomonidan o'rganilgan.

Alfred Marshall ingliz iqtisodchisi va iqtisod bo'yicha 1906-yilgi Nobel mukofoti sovrindori, birinchi marta 1890-yilda nashr etilgan "Iqtisodiyot tamoyillari" kitobida kichik biznesning asosiy muammolaridan biri kapital yetishmasligi deb hisoblagan. Uning ta'kidlashicha, kichik biznes ko'pincha yetarli kapitalga ega emas, bu ularning o'sish va rivojlanish imkoniyatlarini cheklaydi. Uning ta'kidlashicha, banklar kichik biznesga kreditlar berishi kerak, bu ularga o'sishi uchun zarur bo'lgan kapitalga ega bo'lishga yordam beradi. Hukumat kichik biznes uchun imkoniyatlar yaratadigan infratuzilma va boshqa loyihalarga sarmoya kiritishi kerak.

"Kichik biznes odatda yirik korxonalariga qaraganda kapitalni jalb qilishda ko'proq qiyinchiliklarga duch keladi. Buning sababi shundaki, ular odatda garov sifatida foydalanish uchun kamroq aktivlarga ega va investorlarga kamroq ma'lum. Natijada, kichik biznes ko'pincha o'z mablag'larini yoki kreditlarga tayanishga majbur bo'ladi. Bu ularning yangi texnologiya va asbob-uskunalarga sarmoya kiritish

¹ Qosimova M.S., Shodibekova D. A., Yusupov M. A., Samadov A.N. Kichik biznesni boshqarish. O'quv qo'llanma. -T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2005. 160 b.

² Yusupov Abbosxon Aliyevich, & Abdulhamidov Sarvar Akramjon o'g'li. O'zbekiston Respublikasidagi qurilish sohasida kichik biznesning ulushi (hududlar kesimida). 2022.

imkoniyatlarini cheklashi mumkin, bu esa unumdorlikning pasayishiga va narxlarining oshishiga olib kelishi mumkin."

"Hukumat kichik biznesga kreditlar ajratish orqali bu muammoni hal qilishda yordam berishi mumkin. Buni davlat banklari orqali yoki subsidiyalik kredit dasturlari orqali amalga oshirish mumkin. Kichik biznes uchun imkoniyat yaratuvchi infratuzilma va boshqa loyihalarga davlat sarfmalari ham bu muammoni hal qilishga yordam beradi"³. Marshall bu qarorlar iqtisodiy o'sishga yordam beradi, chunki ular innovatsiyalar va tadbirkorlikni rag'batlantiradi, deb hisobladi.

Iqtisodiyot bo'yicha 1936-yilgi Nobel mukofoti sovrindori, ingliz iqtisodchisi va faylasuf Jon Meynard Keynes o'zining 1936-yilda birinchi marta nashr etilgan "Bandlik, foiz va pulning umumiy nazariyasi" kitobida tartibga solishni kichik biznes uchun yana bir muhim muammo deb hisobladi. Uning ta'kidlashicha, haddan tashqari tartibga solish iqtisodiy faollikning pasayishiga va ishsizlikning oshishiga olib kelishi mumkinligini ta'kidladi.

Keynsning ta'kidlashicha hukumat tadbirkorlik faoliyatiga to'sqinlik qiladigan cheklovlarni yumshatishi yoki olib tashlashi kerak. Bu kichik biznes hamda tadbirkorlarga yangi ish o'rinlari yaratish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga yordam beradi. Shu bilan birga, hukumat tartibga solishning shaffofligi va bashorat qilinishini ta'minlashi kerak. Bu kichik biznes subyektlariga o'z faoliyati to'g'risida asosli qarorlar qabul qilishda yordam beradi deb ta'kidlagan.

"Davlat tomonidan tartibga solish muayyan maqsadlarga erishish uchun samarali vosita bo'lishi mumkin, ammo u iqtisodiy o'sish uchun salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Haddan tashqari tartibga solish iqtisodiy faollikning pasayishiga va ishsizlikning kuchayishiga olib kelishi mumkin. Buning sababi shundaki, tartibga solish ishlab chiqarish xarajatlarini oshirishi va tovarlarga talabni kamaytirishi mumkin".

"Hukumat tadbirkorlik faoliyatiga to'sqinlik qiluvchi cheklovlarni yumshatish yoki yo'q qilish orqali ushbu muammoni hal qilishda yordam berishi zarur. Bu kichik biznes va tadbirkorlarga yangi ish o'rinlari yaratish hamda iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga yordam beradi".

"Bundan tashqari, hukumat tartibga solishning shaffofligi va prognozligini ta'minlashi zarur. Bu kichik biznes va yakka tartibdagi tadbirkorlarga o'z faoliyati bo'yicha asosli qarorlar qabul qilishda yordam beradi"⁴. Keys bu yechimlar iqtisodiy o'sishga yordam beradi, chunki ular innovatsiyalar va tadbirkorlikni rag'batlantiradi, deb hisobladi.

Milton Fridman amerikalik iqtisodchi, statistik va iqtisodiyot bo'yicha 1976-yilgi Nobel mukofoti sovrindori ham 1962-yilda birinchi marta nashr etilgan "Kapitalizm va erkinlik" kitobida kichik biznes YaIMni rivojlantirishda duch kelishi mumkin bo'lgan tartibga solish muammosini hal qilishni taklif qildi. Tartibga solish kichik biznes uchun muhim masala deb hisobladi. Uning ta'kidlashicha, ortiqcha tartibga solish raqobatning kamayishiga va monopoliyalarning o'sishiga olib kelishi mumkin, bu esa kichik biznesning va rivojlanish imkoniyatlarini cheklaydi. Milton Fridman kitobida haddan tashqari tartibga solish iqtisodiy tanazzul va ishsizlikning asosiy sabablaridan biri ekanligini ta'kidladi.

Fridman ushbu muammoni hal qilish uchun bir nechta yo'llarni taklif qildi. Ulardan biri **deregulyatsiya**. Deregulyatsiyada hukumat

tadbirkorlik faoliyatiga to'sqinlik qiluvchi qoidalarni kamaytirishi yoki yo'q qilishi kerak. Bu kichik biznes subyektlariga yangi ish o'rinlari yaratish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirishga xizmat qiladi. Fridman deregulyatsiya tadbirkorlik uchun yanada qulay muhit yaratish va iqtisodiy o'sishni rag'batlantirish uchun kalit deb hisobladi. U hukumat iqtisodiyotda cheklangan rol o'ynashi va xususiy sektor ortiqcha tartibga solishdan xoli bo'lishi kerakligini ta'kidladi.

Xususan, "Kapitalizm va erkinlik" kitobida Fridman quyidagilarni yozadi: "Davlat tomonidan tartibga solish muayyan maqsadlarga erishish uchun samarali vosita bo'lishi mumkin, ammo u iqtisodiy o'sish uchun salbiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Haddan tashqari tartibga solish iqtisodiy faollikning pasayishiga va ishsizlikning kuchayishiga olib kelishi mumkin. Buning sababi shundaki, tartibga solish ishlab chiqarish xarajatlarini oshirishi va tovarlarga talabni kamaytirishi mumkin"⁵ Fridman bu yechimlar iqtisodiy o'sishni rag'batlantiradi, chunki ular innovatsiyalar va tadbirkorlikni rag'batlantiradi, deb hisobladi. Fridman "Kapitalizm va erkinlik"dan tashqari, "Tanlash erkinligi", "Individualizm va iqtisodiy tartib" kabi boshqa asarlarida ham tartibga solish masalasini muhokama qilgan.

Yuqorida keltirilgan olimlarning fikrlarida kichik biznesni mamlakat YaIM ni rivojlantirishda duch keladigan muammolarining asosan ikkita turi haqida so'z yuritilgan, ya'ni tartibga solish va kapital yetishmasligi.

Mazkur faoliyat turini yuritishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni hal etish kichik biznesni rivojlantirishni rag'batlantirishning asosiy omilidir. Bu kichik biznesning yalpi ichki mahsulot rivojiga qo'shayotgan hissasini oshirish, yangi ish o'rinlari yaratish imkonini beradi.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqot maqsadlariga erishish uchun quyidagi usullardan foydalanildi:

Kichik biznesning mamlakat yalpi ichki mahsulotini rivojlantirishdagi rolini tahlil qilish uchun kichik biznes xodimlari soni, kichik biznesning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi va boshqa ko'rsatkichlar bo'yicha rasmiy manbalarning ma'lumotlaridan foydalanildi. Kichik biznes duch kelishi mumkin bo'lgan muammolarni o'rganish uchun ushbu mavzu bo'yicha ilmiy adabiyotlar tahlili o'tkazildi.

Statistik ko'rsatkichlarni tahlil qilish uchun Jahon bankining 2022-yilgi statistik ma'lumotlaridan foydalanilgan. Statistik ma'lumotlarni tahlil qilish uchun tavsiflovchi va guruhlovchi statistika usullari qo'llanildi.

Kichik biznes faoliyatiga ega shaxslarni faoliyat turlarini olib borish va rivojlantirish jarayonida qanday muammolarga duch kelayotganini aniqlash maqsadida O'zbekiston hududi miqyosida <https://docs.google.com/> sayti orqali so'rovnomma o'tkazildi.

Tahlil va natijalar. Turli mamlakatlarda kichik biznes subyektlari maqomini belgilab beruvchi mezonlar sifatida korxonada band bo'lgan ishlovchilar soni, korxonaning tovar aylanmasi, aktivlar, kapitallar, foyda miqdori va boshqa ko'rsatkichlardan foydalaniladi. Masalan: AQShda ko'pgina tarmoqlarda ishlovchilar soni 100 nafardan, ishlov beruvchi sanoatda 500 nafardan oshmagan xodimlar ishlaydigan korxonalar kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlari sifatida belgilangan⁶.

(1-jadval)

2022-yil holatiga ko'ra, kichik biznesning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi.

Mamlakatlar	Kichik biznesning YaIMdagi ulushi (%)
Xitoy	60-70
AQSH	50
Buyuk Britaniya	51
Germaniya	53
Finlandiya	60
Niderlandiya	63
Daniya	64

³ Principles of economics by Alfred Marshall, professor of political economy in the university of Cambridge; Fellow of St John's college, Cambridge; sometime fellow of Balliol College, Oxford. vol. i. natura non facit saltum. London: Macmillan and Co. and New York. 1890
⁴ The General Theory of Employment, Interest, and Money By John Maynard Keynes. February 1936.

⁵ Milton Friedman Capitalism and Freedom. Перевод с английского Владимира Козловский Игорь Пильщиков (предисловия к русскому изданию и изданию 2002 года).
⁶ Yusupov Abbosxon Aliyevich, & Abdulhamidov Sarvar Akramjon o'g'li. O'zbekiston Respublikasidagi qurilish sohasida kichik biznesning ulushi (hududlar kesimida).2022.

Kanada	60
Yaponiya	50
Janubiy Koreya	50
O'zbekiston	50
Qozog'iston	30
Hindiston	30
Qirg'iziston	27
Tojikiston	25
Braziliya	25
Turkmaniston	23
Rossiya	20

(Manba Jahon bankining 2022-yilgi ma'lumotlari).

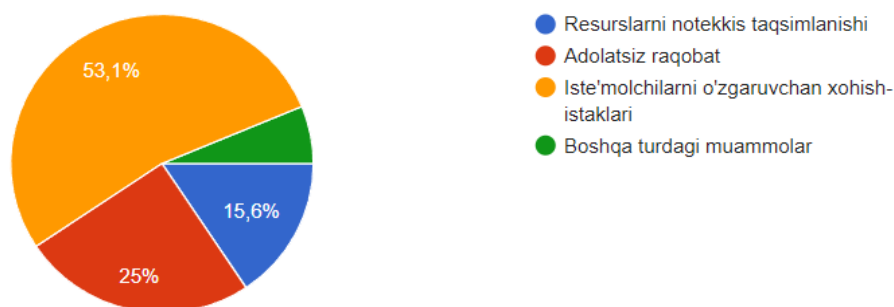
Yuqoridagi jadvalda keltirilgan jahon bankining ma'lumotlaridan shunday xulosaga kelish mumkinki, kichik biznesning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi mamlakatga qarab 20% dan 70% gacha. Xitoy, Buyuk Britaniya, Germaniya, Finlyandiya, Niderlandiya, Daniya, Kanada kabi rivojlangan mamlakatlarda kichik biznesning yalpi ichki mahsulotdagi ulushi 51-60% atrofida. AQSH, Yaponiya, Janubiy Koreya, O'zbekiston davlatlarida 50% atrofida. Rivojlanayotgan mamlakatlarda kichik biznesning YaIMdagi ulushi sezilarli darajada

past bo'lishi mumkin. Misol uchun, Hindiston, Braziliya, Rossiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Turkmanistonda kichik biznesning YaIMdagi ulushi taxminan 20-30% ni tashkil qiladi.

Kichik biznes faoliyatiga ega shaxslarni faoliyat turlarini olib borish va rivojlantirish jarayonida qanday muammolarga duch kelayotganini aniqlash maqsadida O'zbekiston hududi miqyosida <https://docs.google.com/> sayti orqali o'tkazilgan so'rovnomada jami 320 nafar kichik biznes bilan shug'ullanuvchilar ishtirok etdi. (1-rasm)

Biznes faoliyatingiz davomida quyidagi qaysi muammolarga duch kelgansiz?

320 ответа

1-rasm. (Mazkur so'rovnoma maqola muallifi tomonidan o'tkazildi).

O'tkazilgan so'rovnoma natijalari shuni ko'rsatadiki 320 nafar kichik biznes faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslarning 53,1%i iste'molchilarni o'zgaruvchan xohish-istaklari, 25%i adolatsiz raqobat, 15,6%i resurslarni notekkis taqsimlanishi, 6,3%i esa boshqa turdagi muammolarga duch kelgan. Mazkur natijalar shuni ko'rsatib turibdiki, kichik biznes faoliyati bilan shug'ullanuvchi shaxslar eng ko'p shu uch turdagi muammolarga duch kelishadi.

Kichik biznesda resurslarni notekkis taqsimlanishi dunyoning ko'plab mamlakatlarida mavjud muammodir. Kichik biznes subyektlarida ko'pincha kredit olish, malakali ishchi kuchi, axborot va texnologiya kabi resurslardan foydalanish imkoniyati cheklangan. Bu kichik korxonalar yirik kompaniyalar bilan resurslar uchun kurashda kamroq raqobatbardoshligi bilan bog'liq.

Kichik korxonalar ko'p hollarda, resurslarda va bozorga kirishda afzalliklarga ega bo'lgan yirik kompaniyalarning adolatsiz raqobatiga duch kelishadi. Adolatsiz raqobat muammolarini yuzaga keltirayotgan kompaniyalarga Mahalliy bozorlarda hukmronlik qiluvchi kompaniyalar. Misol uchun, *Apple*, *Google*, *Amazon*, *Microsoft*, *Yandex* kabi global kompaniyalarni misol qilib keltirish mumkin. Ushbu kompaniyalar raqobatni cheklash uchun bozordagi mavqeyidan foydalanishlari mumkin. Misol uchun Apple o'z sheriklariga o'z do'konlarida boshqa ishlab chiqaruvchilarning qurilmalarini sotishni taqiqlashda ayblangan. Rossiyada Yandex o'z qidiruv tizimiga

raqobatchilar uchun kirishni cheklashda ayblangan. Google, Amazon, Microsoft kompaniyalari ham bozoridagi ustun mavqeyidan raqobatni cheklash uchun foydalanganlikda ayblangan.

Kichik biznes tez-tez o'zgarib turadigan iste'molchilarning o'zgaruvchan xohish-istaklariga moslashishga qiynaladi. Mazkur o'zgarishlarga moslasha olgan kompaniyalar esa raqobat bozorida o'zining o'rniga ega bo'lishi mumkin. Ushbu muammoga moslasha olmagan kompaniyalarga *Blockbuster*, *Kodak*, *RadioShack* kompaniyalarini misol qilib keltirishi mumkin.

Blockbuster ko'p yillar davomida Qo'shma Shtatlarda video ijara bozorining yetakchisi bo'lib kelgan. Biroq, u iste'molchilarning xohish-istaklaridagi o'zgarishlarga moslasha olmadi. Natijada, 2010-yilda Blockbuster bankrot bo'ldi. *Kodak* ko'p yillar davomida fotografiya bozorida yetakchi bo'lib kelgan. Biroq, u raqamli kameralarning ko'payishiga olib kelgan iste'molchilarning afzalliklaridagi o'zgarishlarga moslasha olmadi. Natijada 2012-yilda Kodak bankrot bo'ldi. *RadioShack* esa ko'p yillar davomida Qo'shma Shtatlardagi elektronika bozorida yetakchi bo'lib kelgan. U ham iste'molchilarning xohish-istaklaridagi o'zgarishlarga moslasha olmadi. Natijada, RadioShack 2015-yilda bankrot bo'ldi.

Xulosa va takliflar. Xulosa o'rinda shuni aytish mumkinki, Kichik biznes faoliyatini mamlakat iqtisodiy jihatdan o'sishining muhim omili sifatida yuksalishiga olib kelgan sabablardan biri, zamonaviy

davrdan sanoat inqilobi iqtisodiy faoliyatda agrar iqtisodiyotdan sanoatga asoslangan iqtisodiyot tomon sezilarli darajada siljigani bo'ldi. Bugungi kunda kichik biznes faoliyati mamlakat yalpi ichki mahsulotiga yangi ish o'rinlarini yaratish, innovatsiyalarni qo'llab quvvatlash va mahalliy talablarni qondirish, eksportni rag'batlantirish orqali sezilarli darajada yuqori hissa qo'shmoqda. Kichik biznes faoliyatini mamlakat yalpi ichki mahsulotini rivojlantirishdagi o'rnini aniqlash va rivojlanish mobaynida duch kelishi mumkin bo'lgan muammolar hamda ularning yechimlari haqida tarixdan juda ko'p olimlarning ilmiy ishlari mavjud bo'lgan.

Resurslarning notekis taqsimlanishi muammosini hal qilishda kichik biznes uchun soliq tizimini takomillashtirish ya'ni soliq bo'yicha imtiyozlar berish zarur. Bu mamlakatda rivojlantirilishi zarur bo'lgan kichik biznes subyektlarini investorlarga yanada jozibador ko'rsatadi va investorlarni investitsiya kiritish ehtimolini oshiradi. Kichik biznes subyektlari uchun zarur bo'lgan transport, energetika va axborot-kommunikatsiya kabi infratuzilmani rivojlantirish. Bu biznes inkubatorlar, tadbirkorlikni rivojlantirish jamg'armalari va kichik biznes subyektlariga yordam ko'rsatadigan tashkilotlarni yaratishni o'z ichiga olish mumkin. Kichik biznesda innovatsiyalar uchun sharoit yaratish, kichik korxonalarni malakali ishchi kuchi bilan ta'minlash zarur. Buni, masalan, kasb-hunar ta'limi va malaka oshirish tizimini rivojlantirish orqali amalga oshirish mumkin. Bu kichik korxonalariga resurslardan

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Qosimova M.S., Shodibekova D. A., Yusupov M. A., Samadov A.N. Kichik biznesni boshqarish. O'quv qo'llanma. -T.: O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2005. 160 b.
2. Yusupov Abbosxon Aliyevich, & Abdulhamidov Sarvar Akramjon o'g'li. O'zbekiston Respublikasidagi qurilish sohasida kichik biznesning ulushi (hududlar kesimida). 2022.
3. Principles of economics by alfred marshall, professor of political economy in the university of cambridge ; fellow of st john's college, Cambridge ; sometime fellow of balliol college, Oxford. vol. I. Natura non facit saltum. London: Macmillan and co. and New york. 1890.
4. The General Theory of Employment, Interest, and Money By John Maynard Keynes. February 1936.

samaraliroq foydalanish imkonini beradi. Bu biznesni rivojlantirish uchun zarur bo'lgan resurslardan foydalanish barcha kichik biznes uchun bir xil emasligidadir. Bu moliya, savdo bozorlari, texnologiya, axborot va boshqa resurslarga tengsiz kirishda ifodalanishi mumkin.

Yirik kompaniyalarning adolatsiz raqobat amaliyotiga kirishish imkoniyatlarini cheklash uchun har bir davlat o'zining monopoliyaga qarshi qonunlarni kuchaytirishi, kichik biznesni iste'molchilar uchun kurashda yirik kompaniyalar bilan teng imkoniyatlar bilan ta'minlash uchun iste'molchilar huquqlarini himoya qilish tizimini yanada takomillashtirishi zarur.

Adolatsiz raqobat uni boshdan kechirgan kompaniyalar uchun jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin. Bu sotishning pasayishiga, foydaning yo'qolishiga va hatto bankrotlikka olib kelishi mumkin.

Iste'molchilarning ehtiyojlari va afzalliklaridagi o'zgarishlarni kuzatish uchun muntazam tekshiruvlar o'tkazish, ya'ni bozorda muvaffaqiyatli bo'ladigan mahsulotlarni topish uchun yangi mahsulot va xizmatlar bilan tajriba o'tkazish, ularni ehtiyojlari va umidlarini tushunish uchun mijozlar bilan muloqot qilish zarur. Mazkur tavsiyalarning hayotga tatbiq etilishi kichik biznesni rivojlantirish uchun yanada qulay muhit yaratadi. Bu kichik biznesning yalpi ichki mahsulot rivojiga qo'shayotgan hissasini oshirish va yangi ish o'rinlari yaratish imkonini beradi.

5. Milton Friedman Capitalism and Freedom. Перевод с английского Владимир Козловский Игорь Пильщикова (предисловия к русскому изданию и изданию 2002 года).

6. Xursanaliyev Boburmirzo, Yusupov Abbosxon, O'zbekiston Respublikasida kichik biznes faoliyatining rivojlanish tahlili.

7. Boburmirzo X., Abbosxon Y. O'zbekiston Respublikasida kichik biznes faoliyatining rivojlanish tahlili.

8. Mamurjonovich, U. T. (2023). JAHON IQTISODIYOTIDA YANGI INDUSTRIAL DAVLATLARNING TUTGAN O'RNI. QO'QON UNIVERSITETI XABARNOMASI, 344-345.

Foydalanilgan saytlar:

1. <https://www.worldbank.org/> – Jahon banki.
2. <https://stat.uz/uz/> – O'zbekiston Respublikasi Davlat statistika qo'mitasi ma'lumotlari.